

९. संत कबीर

संत कबीर यांचे बालपण, त्यांची स्वभाववैशिष्ट्ये, त्यांचे विचार यांचे वर्णन प्रस्तुत पाठात केलेले आहे.

कितीतरी वर्षांपूर्वीची गोष्ट. उत्तर प्रदेशात वाराणशी नावाचे एक प्रसिद्ध तीर्थक्षेत्र आहे. तेथे नीरू नावाचा एक विणकर राहत असे. तो मोठा कष्टाळू व सदाचारी होता. तो आणि त्याची पत्नी दिवसभर विणकाम करून आपले पोट भरत. शेजाऱ्यापाजाऱ्यांचा त्यांच्यावर फार लोभ होता. त्यांना मूलबाळ नव्हते.

एके दिवशी मोठ्या पहाटे नीरू बाहेर पडला. गावाबाहेर तलाव होता. तेथे तो गेला. इतक्यात त्याला लहान मुलाचे रडणे ऐकू आले. त्या दिशेने तो पुढे गेला. पाहतो तो, तेथे एक लहान मूल रडत पडलेले! त्याने त्याला हळूच उचलले आणि आपल्या छातीशी घेतले. मूल रडायचे थांबले. तो घरी आला आणि पत्नीला म्हणाला, “बघ, आज सकाळीच आपल्याला देवानं हा प्रसाद दिला.”

“छान आहे मुलगा. मी त्याला माझ्या मुलाप्रमाणेच वागवीन.”

त्यांनी मुलाचे नाव कबीर असे ठेवले. हाच मुलगा पुढे थोर संत झाला. कबीर यांना शाळेतले शिक्षण मिळू शकले नाही. घरी मात्र त्यांना चांगले वळण लागले. देवाची भक्ती ते लहान असतानाच करू लागले. कोणालाही मदत करायला ते तयार असत. सर्वांवरच ते प्रेम करत. कोणाचेही दुःख ते आपलेच समजत. ते दूर करायला झटत असत. विणकाम तर ते उत्तमच करू लागले.

कबीर जसे मोठे झाले तसे पैसेही मिळवू लागले; पण श्रीमंत होण्यासाठी त्यांची धडपड नव्हती. पोटापुरते मिळवावे व रामाची भक्ती करावी एवढेच त्यांना माहीत होते. विणकाम करतानाही त्यांना रामाचा कधी विसर पडला नाही. रात्रंदिवस त्यांना रामाचाच ध्यास लागलेला. त्यांना आता लोक संत म्हणून ओळखू लागले.

कबीर यांना लिहितावाचता येत नव्हते; पण ते काव्य रचत. विणताविणता त्यांनी कितीतरी पदे व दोहे रचले आहेत. त्यांत देवाची भक्ती आहे. लोकांना चांगले वागण्याचा उपदेश आहे. ‘आपण सारी एकाच परमेश्वराची लेकरे आहोत, आपण भेदभाव ठेवू नये, आचरण चांगले ठेवावे, ईश्वरावर श्रद्धा ठेवावी.’ असा उपदेश त्यांनी या दोह्यांमधून केला आहे.

कबीर जसे बोलत तसे वागत. ते अत्यंत दयाळू होते. एके दिवशी त्यांनी कापड विणले आणि ते विकण्यासाठी ते घराबाहेर पडले. वाटेत त्यांना एक गरीब भिकारी भेटला. त्याच्या अंगावरील कपड्यांच्या नुसत्या चिंध्या झाल्या होत्या. ते पाहून कबीर यांना अत्यंत वाईट वाटले. त्यांना त्या भिकाऱ्याची दया आली. त्यांनी आपल्याजवळच्या कापडापैकी निम्मे कापड त्या भिकाऱ्यास देऊन टाकले. तेव्हा तो भिकारी म्हणाला, “महाराज, एवढंसं कापड मला कसं पुरणार?” हे ऐकून कबीर यांनी उरलेले कापडही त्या भिकाऱ्याला देऊन टाकले! बाजारात कापड विकायला गेलेले कबीर रिकाम्या हातानेच घरी परतले; पण परतताना त्यांना किती समाधान वाटत होते!

एकदा ते गंगेच्या तीरावर गेले. तेथे एक मठ होता. कबीर त्या मठात गेले. तेथे एक स्त्री बैराग्यांच्या भिक्षापात्रांत दूध वाढत होती. कबीर यांनाही एका पात्रात दूध दिले. सर्व बैराग्यांनी दूध पिऊन आपापली पात्रे रिकामी केली; कबीर यांचे पात्र जसेच्या तसे काठोकाठ भरलेले होते! ते पाहून तिने कबीर यांना

विचारले, “महाराज, आपण दूध का घेतलं नाही?”

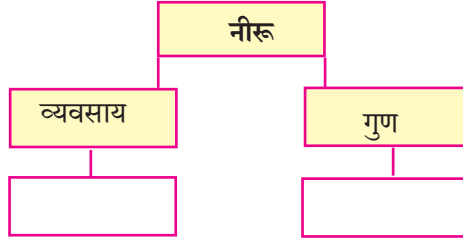
त्यावर कबीर म्हणाले, “तो पाहा, मठाबाहेर एक आंधळा बसला आहे. उपाशी आहे तो. त्याला या दुधाची अधिक गरज आहे. साधू काय आणि आंधळा काय, राम काय, रहीम काय, सारे एकच आहेत. आपण सारे एकाच ईश्वराची लेकरे आहोत.”

‘भाव तेथेच देव असतो. आपण मनापासून भक्ती केली तर ईश्वर प्रसन्न होतो. चांगले काम हाती घ्यावे व ते उत्तम प्रकारे करावे. सर्वांवर प्रेम करावे. खरे बोलावे.’ असे ते नेहमी म्हणत.

स्वाध्याय

प्र. १. (अ) खालील चौकटी पूर्ण करा.

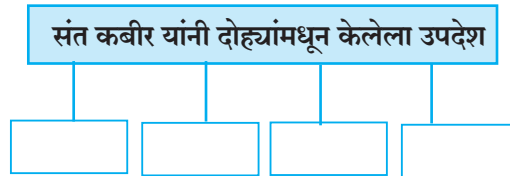

(आ) योग्य पर्याय लिहून रिकाम्या जागा भरा.

- (अ) कबीर यांचे प्रसिद्ध आहेत. (अभंग/भारूडे/दोहे/ओव्या)
 (आ) कबीर जसे बोलत तसे (चालत/बोलत/वागत/गात)
 (इ) व्यवसाय म्हणून कबीर करत. (विणकाम/भरतकाम/बागकाम/शिवणकाम)
 (ई) कबीर यांच्या मते भाव तेथे..... (भक्ती/देव/धन/पैसा)

प्र. २. आकृती पूर्ण करा.

(अ)

(आ)

कबीर यांचे बालवयातच
दिसणारे गुण

प्र. ३. रिकाम्या जागा भरा.

- (अ) उत्तर प्रदेशातील तीर्थक्षेत्र -
(आ) बालपणी कबीर यांचा सांभाळ करणारे -

प्र. ४. (अ) योग्य जोड्या लावा.

विरामचिन्हे	विरामचिन्हाचे नाव
.	एकेरी अवतरण
;	प्रश्नचिन्ह
!	पूर्णविराम
?	उद्गारवाचक चिन्ह
‘ ’	अर्धविराम

(आ) खालील वाक्यांतील अधोरेखित शब्दांची जात ओळखा.

(१) एकदा ते गंगेच्या तीरावर गेले.

ते - तीर - गंगा - वर -

(२) कबीर त्या मठात गेले.

कबीर - मठ - गेले -

प्र. ५. स्वमत.

- (१) संत कबीर यांच्या स्वभावाविषयी तुमचे मत लिहा.
(२) संत कबीर यांच्या जडण-घडणीत असलेले बालपणीच्या संस्कारांचे महत्त्व लिहा.
(३) 'संत कबीर दानशूर होते', हे विधान तुमच्या शब्दांत स्पष्ट करा.

भाषाभ्यास

२. यमक अलंकार

* खालील ओळी वाचा.

“अनाथांचा नाथ । कृपावंत देवा ॥

घडो तुमची सेवा । अहर्निशी ॥”

या ओळी तुम्ही वाचल्या आहेत. या ओळीच्या दुसऱ्या आणि तिसऱ्या चरणाच्या शेवटी 'वा' हे अक्षर आले आहे. त्यामुळे या कवितेत नाद निर्माण झाला आहे. अशा वेळी तेथे यमक हा अलंकार होतो.

कवितेच्या चरणाच्या शेवटी, मध्ये किंवा ठरावीक ठिकाणी एखाद्या अक्षराची पुनरावृत्ती झाल्यास कवितेत नाद निर्माण होतो, तेव्हा तेथे यमक अलंकार होतो.

* खालील ओळींमध्ये कोणत्या अक्षरांचे यमक आढळते?

(१) “ही वाट दूर जाते स्वप्नामधील गावा,
माझ्या मनातला का तेथे असेल रावा.”

(२) हिंदू ओढे, धुंडू ओहळ
झाडावरचे काढू मोहळ